

Eseu de poziționare pentru workshop-urile metodologice din cadrul conferinței SSR, Cluj 2010

Notă:

Textul de față nu este un produs academic standard, nu intenționează să devină un text academic, ci este doar o simplă poziționare și trebuie citit ca atare. În rândurile de mai jos am căutat să răspund punctual celor 5 întrebări lansate de către inițiatorii Atelierului Metodologic. Spațiul și resursele de timp restrânse au făcut ca textul să nu dezvolte prea mult multe dintre componentele esențiale ale științei sociologice „normale” astăzi, pe care fie le-am referit în trecere, fie le-am sugerat implicit. Sper însă să avem prilejul de a discuta mai mult (și) despre ele în dezbateră de la Cluj.

1. Produce sociologul un tip de cunoaștere privilegiată? Care este relația (diferențe și comunalități) dintre cunoașterea produsă de sociolog și cunoașterile alternative, produse de alți actori? Cine sunt acești alți actori cu care ne comparăm?

Întrebarea aici cred că este mai simplu de formulat altfel: „este sociologia o știință? Are ea un obiectiv sau un set de obiective specifice, distincte sau parțial distincte față de cele din alte domenii ale științei și care nu sunt deja parte ale cunoașterii comune? Are ea un aparat conceptual și metodologic care să îi permită atingerea acestor obiective?”

OBIECTIVUL

În opinia mea, există fără doar și poate un obiectiv de cunoaștere al sociologiei care o poate individualiza în interiorul științelor existente.

¹ Cercetător II la Academia Română, Institutul de Cercetare a Calității Vieții. Conferențiar asociat al catedre de Sociologie, Universitatea “Lucian Blaga” Sibiu.

El apare formulat vag la Comte (explicarea legilor lumii sociale), conducând mai degrabă către dezbateră curentă despre relația cu filosofia, despre măsura în care sociologia o înlocuiește sau nu pe aceasta din urmă (vezi Touraine, 2003, dar și Raphael, 1970). Un astfel de obiectiv este însă comun științelor sociale. Specificarea suplimentară devine necesară.

Notând momentul în care sociologia s-a individualizat ca domeniu al cunoașterii aș spune că își poate identifica cel puțin un obiectiv specific, ce o individualizează în ansamblul disciplinelor. Acesta constă nu atât în explicarea legilor lumii sociale, cât mai ales în explicarea dinamicii societății. Sociologia a apărut ca o discuție despre trecerea către modernitate, extinzându-se permanent către alte domenii, de la calitatea subiectivă a vieții la planificarea urbană, de la studiile de securitate la stratificarea socială, de la producerea de cunoaștere la managementul organizațiilor. În mai toate aceste domenii sociologia aduce cu sine un set de legi generale și particulare ce descriu relațiile dintre fenomene. Aceste legi sunt respecificate pentru domeniul studiat și utilizate complementar cu explicațiile oferite de alte științe sociale și comportamentale, incluzând psihologia, economia, științele politice etc.

Extinderea continuă a sociologiei certifică utilitatea sa socială. Această utilitate este însă, mai degrabă, una ce ține de trecut: legități deja probate sunt translatate dintr-o sferă a vieții în alta. Nu este suficient pentru a crea o știință actuală. Cunoașterea sociologică s-a extins suficient de mult, mai ales în ultimii 30 de ani, pentru a nu mai lăsa perechi de variabile între care relațiile să nu fie studiate². Fără a avea noi relații pe care să le studieze, sociologia va rămâne o simplă disciplină ce a pătruns sau va pătrunde treptat suficient de mult în cunoașterea comună pentru a nu mai putea pretinde statutul de știință.

La fel însă ca la începuturile sociologiei, societatea se schimbă. Această schimbare continuă produce contexte noi și, implicit, noi perechi de variabile ce se impune a fi studiate. Mai mult, sociologia a acumulat deja suficient corp metodologic și informație empirică relevantă pentru a putea să realizeze ceea ce, în opinia mea, constituie scopul său primordial: predicția.

Nu mai insist însă pe această direcție. Am argumentat până aici despre existența a cel puțin unui obiect de studiu specific, pe care l-am localizat în dinamica socială, și care poate individualiza sociologia ca știință. Răspund în continuare la întrebarea legată de existența unui corp metodologic consistent ce permite etichetarea sociologiei drept o știință, în același fel în care științele exacte constituie o știință.

CORPUL METODOLOGIC, REFLEXIVITATEA ȘI MULTIPARADIGMICITATEA

Eu unul cred că problema centrală a sociologiei din prima jumătate a secolului XX a fost legată de credința în normativitate. Sociologii tindeau, ca și societatea în ansamblul ei, să caute legi care să fie unice, de necontestat, care să explice automat totul. Reflexul este moștenit de la afirmarea străveche a explicației religioase drept atotcuprinzătoare, regăsită ulterior în științele exacte prin postularea unor enunțuri ca fiind

² Afirmarea face în mod evident trimitere la destul de cunoscuta declarație a lui Blalock conform căreia toate legile din sociologia clasică pot fi citite ca și ecuații de regresie.

fundamentale. A apărut atunci căutarea acelei paradigme unice și a aceluia aparat metodologic care să fie capabil de a valida unicitatea acestei explicații.

Astăzi însă, nici în fizică nu (mai) există o astfel de paradigmă și pare puțin probabil ca să mai existe vreodată. În fizică, orice conciliere a explicațiilor alternative de astăzi va deschide noi câmpuri complet albe de cunoaștere, pe care se vor dezvolta rapid explicații alternative, locale, neintegrate într-o „mare teorie”. Eu cred că astfel de cicluri se vor repeta la nesfârșit, putând fi întrerupte doar de o „cunoaștere supremă”, prea îndepărtate ca probabilitate pentru a o lua în considerare în clipa de față.

Științele sociale au afirmat deja de ceva vreme multiparadigmaticitatea ca paradigmă dominantă cu alte cuvinte nu există explicații unice, ci frânturi de explicație, valide în anumite scheme explicative mai largi. Ele nu sunt neapărat explicații ce se exclud reciproc, ci mai degrabă se completează în a explica fenomenele studiate. O astfel de paradigmă tolerantă în ce privește pluralitatea constituie în principiu o cale de compromis ce permite dezvoltarea unor explicații complexe, beneficiind de corpuri explicative ce aparent pleacă de la premise divergente. O astfel de abordare neagă existența unor adevăruri unice și împinge știința pe tărâmurile unde a testa ipotezele impune stăpânirea atentă a unui corp metodologic din ce în ce mai extins.

Apare prin urmare întrebarea dacă nu cumva de fapt, în prezent, științele naturii sunt cele care urmează în mod firesc multiparadigmaticitatea din științele sociale. Ar fi un reflex imediat al reflexivității postmoderne, care s-a simțit mai întâi în științele/disciplinele nou create tocmai pentru că acestea, ne(mai)având o explicație a propriului obiect unică, universal acceptată, se pretau mai ușor la interogare și dezvoltare prin propunerea de alternative deopotrivă concurente și complementare.

Tocmai această reflexivitate a condus însă la contestarea simultană a multiparadigmaticității și a caracterului științific al sociologiei. Explicația este simplă și provine din cel puțin trei direcții distincte: (1) o abordare normativ-tradiționalistă nu poate accepta multiparadigmaticitatea, aceasta contravenind însă esenței normativismului tradiționalist; (2) pentru mulți, multiparadigmaticitatea lasă locul deschis pentru a produce analize slab fundamentate conceptual și metodologic, ascunse tocmai prin respingerea criticii sub pretextul adoptării unei alte paradigme; (3) dispar postulatele, acestea fiind înlocuite cu legități probabile; știința devine astfel (la fel ca fizica sau ca medicina!) una care produce reguli de asociere între variabile care sunt probabile și care pot dispărea sau își schimba intensitatea și chiar semnul în anumite contexte specifice; astfel de legități sunt greu de acceptat pentru știința „clasică”, însă constituie locuri comune în științele contemporane.

Consistența metodologică constituie singura cale de a răspunde adecvat unor astfel de provocări. Rigoarea în aplicarea oricărei tip de metodă, triangularea, utilizare de metode mixte (Greene, 2007) sunt doar câțiva din pașii simpli de urmat. Ei fac trimitere imediată la existența unui corp metodologic substanțial, dificil de stăpânit, adecvat validării explicațiilor conceptuale produse de sociologie. Inclusiv utilizarea grounded

theory poate și trebuie să fie supusă imperativului de rigoare în măsurare, de la selecția populației țintă, a eșantioanelor, a metodelor de colectare și până la corectitudinea metodelor de analiză.

Înainte de a sintetiza concluziile la această parte, revin la problematica reflexivității. Dezbateră despre rolul sociologiei este una permanentă. Spre exemplu, jurnale influente, precum *European Journal of Social Theory* sau *Sociology* au propus în 2007 numere dedicate dezbaterii despre rolul și locul sociologiei în societate. Cvasimajoritatea luărilor de poziție converge spre faptul că sociologia ca disciplină sau ca știință se află într-un simplu proces evolutiv (Savage & Burrows, 2007 și 2009; Touraine, 2007; Kalberg, 2007).

Metodele de colectare și analiză a datelor, fie ele de natură calitativă sau cantitativă se perfecționează permanent (personal, aș spune că, în curând, singura diferență notabilă pentru această distincție tradițională se va reflecta aproape exclusiv la nivelul colectării datelor brute...). Savage și Burrows (2007) opinează că interesul deosebit față de acuratețea metodei poate contribui la succesul sociologiei în a ocupa noi arii ale cunoașterii societății într-o vreme a „*knowing capitalism*”.

Este suficient spre exemplu, să amintesc schimbarea curentă de paradigmă în ce privește nevoia de a avea variabile continue. Mai întâi s-a renunțat la imperativul de a avea variabile de raport, acceptându-se cele de interval. Apoi, dezvoltarea aparatului matematic a început să permită analize cantitative complexe ce nu necesită scale numerice. De aproximativ 30 de ani a început discuția, din ce în ce mai vioaie, despre utilizarea de variabile discrete. Astăzi metodologia de analiză cantitativă utilizând variabile categorice este atât de dezvoltată, încât unul dintre promotori, Jacques Hageaars, susține că orice variabilă este categorică. Ori variabilele categorice nu au nevoie de descriptori numerici...

SINTEZA RĂSPUNSULUI LA ÎNTREBARE ȘI TRIMITERE CĂTRE DEZBATERI SUPLIMENTARE

Da, sociologia poate funcționa ca știință, cu condiția de a nu se abate de la rigorile pe care le impune cunoașterea științifică actuală. Ea poate produce o cunoaștere superioară cunoașterii comune. Problema internă a comunității sociologice internaționale rămâne de a valida calitatea studiilor propuse de către sociologi. O astfel de chestiune se ridică acut în România, unde producția curentă este, în opinia mea, submediocră...

2. Ce consecințe are faptul ca sociologul este perceput la nivel social ca producător de cunoaștere de un tip privilegiat? Ce gen de responsabilități derivă de aici și care sunt modalitățile de a răspunde acestor responsabilități?

Nu sunt la curent cu analizele realizate la nivel internațional sau în România cu privire la modul în care este privit sociologul, fie la nivelul publicului larg, fie la nivelul comunităților academice.

Dacă premisa întrebării este corectă, aş supune că responsabilităţile şi implicaţiile sunt similare cu cele legate de orice alţi producători de cunoaştere, în domeniul de competenţă a acestora: mecanici auto, instalatori, fizicieni, jurişti etc.

Implicit, afirm că nu trebuie ca sociologul să se considere superior altor profesii.

3. Ce înseamnă şi cum este posibilă obiectivitatea în sociologie? Putem vorbi despre o sociologie în afara politicului (politic în înţelesul său larg, nu cel legat de partidele politice)?

Evident. Aşa cum am argumentat mai sus, o atenţie sporită acordată acurateţei şi rigoarei metodologice rezolvă astfel de probleme.

4. Care sunt poziţionările şi procedurile metodologice asumate în practicarea sociologiei contemporane şi ce implicaţii au ele?

Răspunsul este inclus în argumentaţia de la întrebarea 1.

5. Există o cercetare sociologică fundamentală şi o cercetare sociologică aplicată? Dacă da, care sunt/care ar trebui să fie diferenţele metodologice între acestea?

Eu unul nu cred în mitul cercetării fundamentale şi nici în cel care spune că cercetarea aplicată trebuie să fie una făcută cu mai puţină rigoare. Din punctul meu de vedere, un profesionist îşi face treaba la fel de bine indiferent ce are de făcut. Oare chiar crede cineva că un fizician care studiază găurile negre este mai mult sau mai puţin riguros decât unul care studiază frecarea anvelopelor de sol pentru a îmbunătăţi calitatea acestora?

Răspunsul meu este simplu: nu ar trebui ca studiile „de piaţă” să difere fundamental de cele academice. Rigurozitatea trebuie să fie aceeaşi. Conţinuturile pot diferi uneori, dar să nu uităm că, de fapt, ca orice altă ştiinţă, sociologia furnizează cunoaştere societăţii (aceasta este cel mai adesea clientul pentru cercetarea academică) şi, prin urmare, nu poate aborda subiecte care nu conduc la cunoaştere utilă societăţii. (În context, nici studiile ce conduc la cunoaştere redundantă nu merită a fi finanţate).

Referințe din text

Baechler, Jean. 2007. But What Is Sociology?, *European Journal of Social Theory* 10(2): 200–205

Greene, J. C. (2007) *Mixed methods in social inquiry*. San Francisco: Jossey-Bass.

Raphael, D. D. (1970). Philosophy and Sociology. *Royal Institute of Philosophy Lectures*, 4 : 91-104.

Savage, M. and R. Burrows (2007) 'The Coming Crisis of Empirical Sociology', *Sociology* 41(5): 885–99.

Savage, Mike and Roger Burrows. (2009). Some Further Reflections on the Coming Crisis of Empirical Sociology; *Sociology* 43; 762-772

Stephen Kalberg. (2007). A Cross-National Consensus on a Unified Sociological Theory? Some Inter-Cultural Obstacles, *European Journal of Social Theory* 10(2): 206–219

Thévenot, Laurent. 2007. A Science of Life Together in the World, *European Journal of Social Theory*, 10; 233

Touraine, Alain. (2003). Sociology without Societies, *Current Sociology*, 51: 123-131.

Touraine, Alain. (2007). Sociology after Sociology, *European Journal of Social Theory* 10(2): 184–193